

ŠV. JERONIMO 57 LAIŠKAS *PAMACHIJUI APIE GERIAUSIĄ VERTIMO BŪDĄ*. ĮVADAS, VERTIMAS, KOMENTARAI

SIMONA JASKELEVIČIŪTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Senosios literatūros skyrius
simona.jaskeleviciute@gmail.com

ĮVADAS

Pirmosios vertimo teorijos atsiranda tik XX a. šeštajame dešimtmetyje (Černiuvienė 2013, 81), bet svarstymai šia tema pradedami jau vėlyvojoje Antikoje, kuomet „apie vertimą pradedama samprotauti teoriškai kaip apie tam tikrą profesinę žmogaus veiklą“ (Černiuvienė 2013, 35). Pirmasis šio darbo imasi vertėjų globėjas ir Vulgatos vertėjas šv. Jeronimas arba Euzebijus Sofronijus Jeronimas (lot. *Eusebius Sophronius Hieronymus*). Nors šventasis gimė ir augo krikščionių šeimoje, tačiau, kaip buvo įprasta to meto krikščionims, gavo klasikinį pagonišką išsilavinimą, kuris ne tik supažindino su žinomiausiais ir geriausiais pagonių autoriais, suformavo jo itin jautrų literatūrinį skonį, naują požiūrį į literatūrą (Copeland 1991, 9–36), bet ir paskatino patį teoriškai samprotauti apie literatūros būklę, o tiksliau – apie vertimą (Černiuvienė 2013, 35). To meto krikščioniškoje aplinkoje vyravo pažodinio vertimo tradicija (Berschin 1988, 48), tad Jeronimo pasiūlyta „naujovė“ – vertimas pagal prasmę, nebuvo sutikta itin palankiai. Tai puikiai atspindėjo kritikos lavina, užliejusi Jeronimo Senojo Testamento vertimą iš hebrajų kalbos į lotynų, kurio pirmosios publikacijos pasirodė 394 m. (Hoppe 1997). Tad Biblijos vertėjui teko „teoriškai“ pagrįsti savo praktinį vertėjo darbą ir apginti savo Senojo Testamento vertimą „pagal hebrajišką tiesą“. Šiuos teorinius svarstymus Jeronimas 395 m. išdėstė 57-ajame laiške Pamachijui „Apie geriausią vertimo būdą“ (lot. *De optimo genere interpretandi*).

Apie Pamachijų kaip istorinį asmenį informacijos labai nedaug. Pagrindinius biografinius faktus savo laiškuose pateikia pats Jeronimas, kuris ir yra pagrindinis informacijos šaltinis. Pamachijus – Jeronimo amžininkas ir draugas, romėnų senatorius, kilęs iš garsios patricijų Furijų giminės (lot. *gens Furi*)¹. Drauge su Jeronimu Romoje mokėsi

¹ Hier. *Ep.* 66. 6: *Quis hoc crederet, ut consulum pronepos et Furiani germinis decus inter purpuras senatorum furua tunica pullatus incederet, ut non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes se ipse rideret?* (Liet. „Kas būtų patikėjęs, kad konsulų proanūkis ir Furijų palikuonių pasididžiavimas apsirengęs juoda tunika sukiotųsi tarp senatorių purpuro ir nesigėdytų bičiulių žvilgsnių, o pats juoktųsi iš jų pajuokiančiųjų?“)

pas garsųjį gramatiką Donatą² (~365 m.). Iki ~396 m. buvo Afrikos provincijos vietininkas (lot. *proconsul*)³. Buvo vedęs Šv. Paulės⁴ dukrą Pauliną, taip pat buvo šv. Marcelos⁵ pusbrolis. Tiek giminytės, tiek vedybiniais ryšiais buvo susijęs su seniausiomis ir kilmingiausiomis Romos šeimomis⁶. Po žmonos Paulinos mirties (397 m.) Pamachijus tapo vienuoliu (lot. *monachus*)⁷ ir atsidėjo labdaringai veiklai⁸. O po Popiežiaus Siricijaus mirties (399 m.) buvo pretendentas tapti jo įpėdiniu⁹.

Visame Jeronimo epistolikos korpuse Pamachijui yra adresuoti šeši laišakai (Hier. *Ep.* 48, 49, 57, 66, 84, 97), o nuo Pamachijaus Jeronimas yra gavęs tik vieną laišką (Hier. *Ep.* 83). Taip pat jam yra dedikuoti Jeronimo komentarai Abdijo, Jonos, Ozėjo, Joelio ir Amoso knygoms. Jeronimas savo laiškuose į Pamachijų kreipiasi neformaliai, vadina jį draugu, negaili jį šlovinančių ir aukštinančių epitetų, jį laiko tobulo krikščionio pavyzdžiu. Vienintelis Pamachijaus laiškas Jeronimui yra formalus, be jokių malonybinių kreipinių. Jessica van't Westeinde išnagrinėjusi Jeronimo ir Pamachijaus korespondenciją daro išvadą, jog juos siejo kliento ir patrono santykiai: Jeronimo draugiškumu ir „saldumu“ persmelkta retorika, kartais perdėm aukštinanti Pamachijų, – tai klientui, priklausomam nuo savo patrono, pritinkanti kalba, kuria jis stengiasi pagerbti

² Hier. *Ep.* 66. 9: *Quod nos quondam adolescentuli, cum a praefecto oratore in praefatiuncula diceretur, risimus. Meminisse te puto erroris mutui, quando omne Athenaeum scholasticorum uocibus consonabat.* (Liet. „Iš ko mes būdami paaugliai kitados juokėmės, kai baigęs (mokslus) oratorius tai pavartojo įžangėlėje. Tikiuosi, kad tu prisimeni tą klaidą, dėl kurios visas Atenėjus skambėjo nuo mokinių balsų.“)

³ Hier. *Ep.* 66. 7: *Antequam Christo tota mente serviret, notus erat in senatu, sed et multi alii habebant infulas proconsulares.* (Liet. „Prieš atsiduodamas visa širdimi Kristui buvo įžymus Senate, nors ir daugelis kitų ėjo prokonsulų pareigas.“) Nors Jeronimas nenurodo tikslios provincijos, kurioje savo pareigas ėjo Pamachijus, tačiau mokslininkai spėja, jog tai turėjusi būti Afrikos provincija (Jones, Martindale, Morris 1971, 663).

⁴ Paulė buvo kilusi iš žymios Emilijų giminės (lot. *gens Aemillii*).

⁵ Marcela buvo kilusi iš garsios Marcelų giminės (lot. *gens Marcellii*). Hier. *Ep.* 48. 4: *cuius exemplar a sancta Marcella, consobrina tua, poteris mutuari.* (Liet. „kurio nuorašą galėsi pasiskolinti iš savo pusseserės Šventosios Marcelos“.)

⁶ Hier. *Ep.* 66. 4: *Pammachium [...] et patris et coniugis nobilitate patricium.* (Liet. „[...] Pamachijų, patricijų ir iš tėvo pusės, ir iš sutuoktinės“.)

⁷ Hier. *Ep.* 66. 4: *Pammachium monachum ecclesia peperit.* (Liet. „Bažnyčia pagimdė vienuolį Pamachijų“.)

⁸ Hier. *Ep.* 66. 5: *Pammachius noster sanctam fauillam ossaque ueneranda elemosynae balsamis rigat.* (Liet. „Mūsų Pamachijus šventus (Paulinos) pelenus ir pagarbos vertus kaulus laisto labdaros balzamu.“)

⁹ Hier. *Ep.* 48. 4: *Audio totius in te urbis studia concitata, audio pontificis et populi uoluntatem pari mente congruere.* (Liet. „Girdžiu, kad viso miesto viltys į tave sudėtos, girdžiu, kad pontifiko ir tautos valia sutampa su ketinimais [tave] išrinkti.“)

ir pamaloninti savo globėją (Westeinde 2015). Toks santykių modelis tarp skirtingą visuomeninį sluoksnį užimančių krikščionių tuo metu buvo įprastas. Abi pusės iš to gaudavo naudos: patronas klientą remdavo pinigais, pasirūpindavo jo religinių idėjų sklaida tarp kilmingų savo draugų, o klientas tarsi dvasinis vadovas patronui teikdavo nematerialias dovanas: dvasinius pamokymus, Biblijos knygų paaiškinimus, konsultuodavo kitais religiniais klausimais. Aptariamasis laiškas ne tik puikiai atspindi tokio pobūdžio minėtų korespondentų santykius: mat aukštas visuomeninis Pamachijaus statusas, įtaka ir autoritetas turėjo pasitarnauti įtvirtinant Jeronimo kaip krikščionių rašytojo ir vertėjo autoritetą, bet ir apibrėžti Jeronimo santykį su visų literatūrinių svarstymų fone vykstančia origenizmo krize, kurios atgarsiai, tiksliau – joje dalyvavusių asmenų vardai, laiške yra aiškiai girdimi.

Į ginčus dėl Origeno ir jo mokymo Jeronimas buvo įtrauktas ne savo valia (Williams 2006, 235) ir, kaip nurodo Elizabeth Ann Clark, jo dalyvavimo nesutarimuose tikslas – ne išsakyti antiorigenistines idėjas, bet apginti savo reputaciją, atmesti kaltinimus dėl erezijų skleidimo ir įgelti Rufinui (Clark 1992, 121). Jeronimas ir jo jaunystės draugas Rufinas nuo seno žavėjosi Origeno iškalba, stiliumi, jį vertė ir imitavo. Juoda katė tarp jaunystės draugų perbėgo 392 m., kai kažkoks vienuolis Aterbijus (lot. *Aterbius*) iš Skečio, tikriausiai Epifanijaus iš Salamino, uolaus kovotojo prieš origenizmą, liepimu, juodu apkaltino origenizmu. Rufinas į kaltinimus reagavo santūriai ir nesiėmė jokių priemonių jiems paneigti, o Jeronimas nieko nelaukdamas pasmerkė Origeno mokymą ir idėjas. Origenizmo krizė didžiausią įtampą pasiekė 394 m., kuomet Epifanijus atvykęs į Jeruzalę Kristaus Kapo bažnyčioje, dalyvaujant Jeruzalės vyskupui Jonui, kuris buvo laikomas Origeno mokymo šalininku, pasakė pamokslą, nukreiptą ir prieš origenizmą, ir prieš Jeruzalės vyskupą Joną. Savo ruožtu Jonas atsakydamas į Epifanijaus kaltinimus po keleto dienų pamokslaudamas apkaltino pastarąjį antropomorfizmu. Jonui vis neišsižadant origenizmo, Epifanijus po keleto mėnesių nusiuntė Jonui laišką – ultimatumą, raginantį pastarąjį atgailauti už savo klaidas ir pasmerkti Origeno mokymą. Jeronimas, norėdamas savo draugą Euzebijų iš Kremonos, nemokantį graikų kalbos, supažindinti su naujaisiais įvykiais, į lotynų kalbą išvertė Epifanijaus laišką Jeruzalės vyskupui Jonui. Šis juodraštinis vertimas buvo skirtas asmeniniam jo bičiulio vartojimui, o ne viešam publikavimui. Apie vertimą sužinojęs Rufinas jį pavogė ir išplatino jo nuorašus. Dėl to Jeronimas buvo ne tik apkaltintas prastu vertimu, bet ir palaikytas Epifanijaus bendrininku, kurstančiu nesantaiką prieš Jeruzalės Joną ir Rufiną (Labriolle 2006, 371–372). Štai toks istorinis Jeronimo teorinių svarstymų apie vertimą fonas.

Nors laiškas Pamachijui nebuvo sąmoningas mėginimas suformuoti krikščionišką vertimo mintį (Venuti 2012, 486), o veikiau – tai Jeronimo asmenybės, jo santykių su aplinkiniais bei aplinkybėmis, gyvenamo laikotarpio kultūrinių ir istorinių realių, vertėjo amato atspindys. Tačiau, žvelgiant iš šiuolaikinės perspektyvos, galima teigti, jog šio laiško įtaka šiuolaikinėms vertimo teorijoms ir vertimo istorijai yra itin svarbi. O krikščionybė, su Jeronimu priešaky įvaldžiusi lotyniško žodžio meną, ginklą, skelbiančią Evangeliją ir kovojantį prieš pagonybę, bei pajutusi poreikį šį meną – ginklą reflektuoti, „paruošė kovai aštriąsias strėles“ (Hier. *Ep.* 57. 4) – „pirmą Vakarų pasaulyje žinomą traktatą, skirtą vertimui ir vertimo problemoms“ (Černiuvienė 2013, 33), kurio vertimą iš lotynų kalbos į lietuvių kalbą pristatome. O už vertingus komentarus ir pastabas dėkojame dr. Mindaugui Strockiui, kuris maloniai sutiko konsultuoti vertimo klausimais.

PAMACHIJUI APIE GERIAUSIĄ VERTIMO BŪDĄ

ŠV. JERONIMAS

1. Apaštalas Paulius ketindamas karaliaus Agripos akivaizdoje atsakyti į kaltinimus [taip], kad juos suprastų klausantysis, visiškai užtikrintas pergale byloje, pirmiausia pasveikina sakydamas:

*„Laikau save laimingu, karaliau Agripa, kad tavo akyse galiu šiandien save ginti dėl visų kaltinimų, dėl kurių esu žydu įskustas, ypač, kad tu žinai visus žydu įpročius ir ginčijamus klausimus.“*¹⁰

Nes buvo perskaitęs šią Jėzaus¹¹ [eilutę]¹²: *Laimingas, [...] kuris kalba [...] klausančiai ausiai*¹³, ir buvo supratęs, kad kalbėtojo žodžiai duoda tiek naudos, kiek [juos] supranta teisėjas. Dėl to ir aš bent šioje padėtyje save laikau laimingu, nes [klausant] išprususioms ausims ketinu atsakyti neišmančiam liežuviui, kuris man prikaišioja arba nemokėškumą, arba melagingumą. Jei arba nemokėjau teisingai išversti svetimos kalbos, arba nenorėjau [to padaryti]: [tai] yra arba klaida, arba nusikaltimas. O kad

¹⁰ Apd 26, 2–3 (čia ir toliau pateikiamas Juozapo Jono Skvirecko lietuviškas Vulgatos vertimas, atitinkantis šv. Jeronimo cituojamą Šv. Rašto tekstą, nes šiuolaikinis Česlovo Kavaliausko ir Antano Rubšio vertimas iš originalo kalbų skiriasi nuo Vulgatos teksto.)

¹¹ T. y. Jėzus, Siracho sūnus.

¹² Sir 50, 27

¹³ Sir 25, 12

mano kaltintojas¹⁴ dėl [savo] lengvabūdiškumo (su kuriuo apie viską kalba) ir dėl nebaudžiamumo (dėl kurio mano, jog jam viskas leidžiamu) jūsų akivaizdoje neapkalintų ir manęs (taip, kaip yra apšmeižtas tėvas¹⁵ Epifanijus¹⁶), išsiuñčiau šį laišką, kad tave ir per tave kitus, kurie mane laiko vertu pagarbos, informuotų apie įvykių eigą.

2. Maždaug prieš dvejus metus anksčiau minėtas tėvas Epifanijus nusiuntė laišką vyskupui Jonui, peikdamas jį dėl kažkokių teiginių ir po to maloniai kviesdamas atgailauti¹⁷. Šio [laiško] nuorašai ir dėl autoriaus reikšmingumo, ir dėl teksto dailumo buvo išgraibstyti Palestinoje. Mūsų vienuolyne gyveno Euzebijus iš Kremonos¹⁸, tarp savų gerai žinomas vyras, kuris, kai šis laiškas paplito iš lūpų į lūpas ir šiek tiek mokyti bei nemokyti susižavėjo jo pamokymais ir kalbos taisyklingumu, pradėjo atkakliai manęs prašyti, kad jį išversčiau į lotynų [kalbą] ir kartu išsamiai pakomentuočiau, kad [būtų] lengva suprasti, nes visiškai nemokėjo graikų kalbos. Padariau tai, ko norėjo: skubiai pasišaukęs raštininką greitai padiktavau puslapio šone glaustai pažymėdamas, kokią prasmę atskiri skyriai savyje slėpė. Kadangi labai užsispyrusiai reikalavo, kad [tik] jam vienam [tai] padaryčiau, [tad] mainais jo paprašiau, kad nuorašą laikytų namuose, kad lengvai nepaplistų liaudyje. Praėjo vieneri metai ir šeši mėnesiai, kol anksčiau minėtas vertimas iš jo skrynių¹⁹ [dar] negirdėtos apgaulės [būdu]²⁰ pateko į Jeruzalę²¹. Nes kažkoks apsimitėlis vienuolis²² arba gavęs pinigų, ką nesunkiai galima suprasti, arba

¹⁴ Kai kurie mokslininkai mano, jog Jeronimas šioje vietoje kalba apie Jeruzalės vyskupą Joną (Nautin 1974, 211–212), kiti, kad apie Rufiną (Marinus 1980, 27), o Neilas Adkinas paneigdamas ankstesnius mokslininkų spėjimus dėl kaltintojo tapatybės teigia, jog Jeronimas nekalba nei apie Rufiną, nei apie Joną (Adkin 1996, 875–877).

¹⁵ Vyskupo garbės vardas.

¹⁶ Epifanijus iš Salamino (gr. *Ἐπιφάνιος*, 310 (320)–403 m.) – Salamino (Kipre) vyskupas, Kipro metropolitas, įnirtingas kovotojas prieš erezijas, uolus Origeno mokymo kritikas. Galbūt čia Jeronimas turi omenyje Epifanijaus ir vyskupo Jono 394 m. konfliktą Jeruzalės Kristaus Kapo bažnyčioje (Labriolle 2006, 371–372).

¹⁷ Turimas omenyje Epifanijaus laiškas Jeruzalė vyskupui Jonui, kurį Jeronimas 394 m. iš graikų kalbos išvertė į lotynų (žr. Hier. *Ep.* 51).

¹⁸ Euzebijus iš Kremonos (lot. *Eusebius Cremonensis*, mirė 423 m.) – Betliejaus abatas, Jeronimo draugas ir bendražygis, pasisakęs prieš Origeno mokymą.

¹⁹ Lot. *scrinium* – skrynina, skirta laikyti knygoms, raštams, laiškam ir pan.

²⁰ T. y. vagystės pagalba.

²¹ T. y. buvo perduotas Jeruzalės vyskupui Jonui.

²² Turimas omenyje Vigilantijus (lot. *Vigilantius*). Spėjama, kad gimė ~370 m., tėvas buvo smuklininkas, dirbo pas Sulpicijų Severą, kurio dėka Betliejuje ir susipažino su Jeronimu. Kurį laiką buvo apsistojęs pas Jeronimą Betliejuje, tačiau vieną dieną netikėtai, nieko nepaaiškinęs išvyko atgal į Galiją. Jeronimą pasiekė žinios, jog Vigilantijus Galijoje skleidė gandus, jog jis remia Origeną ir jo mokymą, todėl 396 m. jam nusiuntė laišką (Hier. *Ep.* 61) tam, kad paneigtų visus kaltinimus. 406 m. Jeronimas parašė traktatą *Prieš Vigilantijų* (lot. *Contra Vigilantium*) (Schaff 1986, 417).

iš nuosavo piktavališkumo, kuo nesėkmingai stengiasi įtikinti papirkėjas²³, dėl pavogtų iš [Euzebijaus] raštų ir pinigų tapo išdaviku Judu ir suteikė priešams pretekstą ant manęs loti [tam], kad tarp neišmanančių mane viešai skelbtų klastotoju, kad aš žodžio neišverčiau pažodžiui, kad vietoj „garbingas“ pasakiau „brangiausias“ ir kad dėl trumpesnio vertimo (ko būtų *geriau neminėti*²⁴) atsisakiau išversti *αἰδεσιμώτατος*²⁵. Tokie ir panašūs niekai yra man [mesti] kaltinimai.

3. Prieš atsakydamas apie vertimą, pirmiausia noriu paklausti tų, kurie piktavališkumą vadina sumanumu: iš kur pas jus [atsirado] laiško nuorašas? Kas davė? Iš kur įžulumas skelbti [tai], ką įsigijote klasta? Kokia saugi vieta liks žmonėms, jei savo paslapčių negalime paslėpti tarp [keturių] sienų ir skryniuose? Jei prieš teisėjų tribunolą²⁶ mesčiau jums šiuos kaltinimus, [tai] priversčiau [jus] atsakyti prieš įstatymą, kuris vietoj užmokesčio iš valstybės išdo skiria bausmę net ir įskundėjams²⁷ ir, nors priima išdavystę, išdaviką nuteisia. Be abejo, [įstatymas] pritaria [išdavystės] naudai, [bet] nepitaria [išdavikų] tikslams. Seniai konsulą Hesichiją²⁸, prieš kurį patriarchas Gamalielis²⁹ sukurstė itin didelę nesantaiką, imperatorius Teodosijus³⁰ nuteisė mirties

²³ Tikriausiai turimas omenyje Rufinas.

²⁴ Verg. *Aen.* 3. 365 (vertė Antanas Dambrauskas.)

²⁵ Liet. švenčiausias. Iš pradžių šis epitetas buvo vartojamas kreipiantis į vyskupą, tačiau Jeronimo gyvenamu laikotarpiu buvo uždrausta taip kreiptis į metropolitus ir patriarchus. Philipas Schaffas mano, jog Jeronimas versdamas laišką sąmoningai praleido šį epiteta, nes labai nemėgo Jeruzalės vyskupo Jono (Schaff 1986, 113).

²⁶ „Toks teismas (lot. *tribunal*) iš pradžių nagrinėjo piktnaudžiavimų provincijose bylas, o vėliau perėmė išdo apvogimo, papirkinėjimų per rinkimus, žmogžudysčių, prievartos naudojimo, apgavysčių, klastočių bylas.“ (Dilytė 2012, 89).

²⁷ Lot. *delatores*. „Augusto ir vėlesnių imperatorių laikais atsirado ištisos armijos šnipų savanorių, vadinamųjų *delatores* (informatorius, šnipas, skundikas), kurie sekė visus piliečius ir viską, kas jiems atrodė įtartina, pranešinėjo valdžiai, jų pranešimai buvo registruojami specialioje knygoje. *Delatores* buvo garantuojama, kad jų vardai išliks paslapyje, kad juos apgins, be to, jie gaudavo dalį sulaikyto pagal jų pranešimą asmens turto.“ (Usačiovas 2009, 18). Tuo buvo labai naudojamosi ir *delatores* buvo papirkinėjami, kad teiktų teismams melagingus skundus, tokiu būdu buvo susidorojama su savo priešais. Tačiau labai išpopuliarėjus šiai praktikai ir pasipylus teismuose gausybei skundų (tikrų ir pramanytų) imperatorius Trajanas uždraudė teismams priiminėti skundus.

²⁸ Flavijus Asklepiadas Hesichijas (lot. *Flavius Asclepiades Hesyhius*), kilęs iš Hermopolio Tebuose, 384 m. buvo advokatu Antiochijoje arba vyriausiuoju teisėju, 390–391 m. buvo Tebų provincijos valdytoju, o 392 m. gavo konsulo titulą.

²⁹ Žydų patriarchas 388–415 m., buvo gavęs garbės prefekto titulą, tačiau 415 m. jo neteko dėl krikščionių persekiojimų.

³⁰ Tikriausiai turimas omenyje Romos imperijos imperatorius Teodosijus I Didysis (lot. *Imperator Caesar Flavius Theodosius Augustus*, 347–395 m.), kuris 394 m. uždraudė Olimpines žaidynes, o jo valdomu laikotarpiu Romos imperijoje galutinai įsigalėjo krikščionybė, todėl krikščionių rašytojų buvo pramintas Didžiuoju.

bausme, nes papirkęs raštininką pasiglemžė jo raštus. Senuose istorijos veikaluose³¹ skaitome, jog pradinės mokyklos mokytojas³², kuris išdavė faliskų vaikus, surakintas [buvo] perduotas berniukams³³ ir nusiūstas atgal pas tuos, kuriuos išdavė, [nes] romėnų tauta nepalaidė nedoros pergalės³⁴. Fabricijus laikė [tokiu] neleistinu dalyku, kad Pyras, epyriečių karalius, būtų nužudytas dėl savo gydytojo išdavystės, kai stovykloje buvo gydomas nuo žaizdos, kad verčiau surakintą nusiuntė atgal pas šeimnininką, nei kad pritarė priešininko nusikaltimui³⁵. Tai, ką valstybės įstatymai, ką priešai prižiūri, kas [net] karų metu tarp kardų yra šventa, tarp Kristaus vienuolių ir kunigų nebuvo mūsų išsaugota. Net ir kažkas iš tų, suraukusių antakius³⁶ ir spragsinčių pirštais³⁷, drįsta prasižioti ir pasakyti: „Na ir kas, jei papirko, jei sugundė? Padarė tai, kas jam buvo naudinga“. Nuostabi nusikaltimo gynyba! Tartum nei plėšikai, nei vagys, nei piratai nedarytų [nieko], kas jiems nėra nenaudinga. Juk Anas³⁸ ir Kajafas³⁹ sugundydami nelaimingą Judą padarė [tai], ką manė esant jiems naudinga.

4. Trokštu savo rašteliuose rašyti bet kokias kvailystes, aiškinti [Šventąjį] Raštą, įkąsti užgauliojams, reikšti pyktį, praktikuotis [vartojant] bendrąsias vietas ir ruošti kovai aštriąsias strėles⁴⁰: kol viešai nepaskelbiu minčių, tai yra tik pikti žodžiai, o ne nusikaltimas, o [tai], ko viešai neišgirsta ausys, netgi [nėra] pikti žodžiai. Tu⁴¹ gali papirkti vergus, sukurstyti klientus⁴² ir, kaip skaitome pasakose, su aukso [lietumi] patekti pas

³¹ T. y. Tito Livijaus (lot. *Titus Livius*, 59 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.) istorinis veikalas *Nuo miesto įkūrimo* (lot. *Ab Urbe condita*), kuriame jis išdėstė Romos istoriją nuo jos įkūrimo iki savo laikų.

³² Lot. *magister ludi*.

³³ T. y. vyriškos lyties tarnams.

³⁴ Žr. Liv. 5. 27. 1–15

³⁵ Žr. Liv. *Perioch*. 13

³⁶ T. y. antakiai suraukiami filosofuojant, maštant. Plg. Hier. *Ep.* 50. 3: *adducto supercilio de sacris [...] litteris philosophari* (liet. „suraukus antakius filosofuoti apie Šventąjį Raštą“).

³⁷ T. y. spragsėti pirštais patraukiant klausytojų dėmesį. Plg. Hier. *Ep.* 125. 18: *duobus digitulis concrepabat hoc signo ad audiendum discipulos provocans* (liet. „suspragsėjo dviem pirščikais, šiuo ženklų kviesdamas mokinius klausyti“).

³⁸ Jn 18, 12–27

³⁹ Mt 26, 3–5. 14–16

⁴⁰ T. y. ruošti aštrius ir gudrius posakius arba atsakymus polemikai su oponentais.

⁴¹ T. y. Rufinas.

⁴² „Patronu (*patronus*) vadinamas globėjas padėdavo klientui (*cliens*) pinigais, patarimais, įtaka, o klientas pagal išgales visur ir visada palaikė patroną. Jie negalėjo vienas kito patraukti į teismą, liudyti teisme vienas prieš kitą ir kitokiais būdais kenkti vienas kitam.“ Tačiau laikui bėgant klientų ir patronų santykiai išsigimė, „klientai tapo patronų išlaikomais veltėdžiais“ ir nebuvo laikomasi anksčiau galiojusių bendravimo taisyklių (Dilytė, 2012, 53).

Danaję⁴³ ir slėpdamas tai, ką padarei, mane vadinti klastotoju, [bet] ar kaltindamas neprispajįsti [padarę] daug didesnį nusikaltimą nei [tas], [dėl kurio] kaltini mane? Vienas tave įtaria [esant][vienu] iš eretikų, kitas – [vienu] iš doktrinos iškraipytojų⁴⁴: tyli, nedrįsti atsakyti, įžeidinėjį vertėją, priekabiauji dėl skiemenų ir visa [tai] laikai savo gynyba, jei apkalbi tylintį. Įsivaizduok, kad versdamas šiek tiek ir suklydau, ir praleidau, tai yra visa tavo kaltinimo esmė, tokia yra tavo gynyba: ar dėl to tu nesi eretikas, jei aš esu blogas vertėjas? Nesakau, kad tave pripaįžstu eretiku ([tai] težino tas, kuris apkaltino, [tai] tepripaįžista tas, kuris parašė), bet kad kvaila yra kaltinamajam kaltinti kitą ir [turint] iš visų pusių perdurta⁴⁵ kūną ieškoti paguodos nepuolančio žaizdose.

5. Iki šiol kalbėjau taip, tartum būčiau kai ką pakeitęs laiške ir tartum paprastas vertimas galėtų turėti klaidų, [bet tai] nėra nusikaltimas. Kadangi pats laiškas atskleidžia, jog jokia prasmė nėra pakeista, nieko nėra pridėta, joks teiginys nėra išgalvotas, tai dabar *suprasdami apsimeta, kad nieko nesupranta*⁴⁶, ir siekdami įrodyti svetimą nepatyrimą savąjį išduoda. Aš ne tik prisipaįžstu, bet [ir] atvirai skelbiu, kad vertimuose iš graikų kalbos (išskyrus Šventąjį Raštą, kur ir žodžių tvarka yra slėpinys) perteikiu ne žodį pažodžiui, o prasmę – prasmę. Ir šio dalyko mokytoju laikau Tulijų⁴⁷, kuris išvertė Platono⁴⁸ *Protagorą*⁴⁹ ir Ksenofonto⁵⁰ *Namų ūkį*⁵¹ bei dvi gražiausias Aischino ir Demostenio kalbas, [nu-

⁴³ Turimas omenyje antikinis Danajės mitas, kuris pasakoja, jog Danajės tėvas Akrisijas iš orakulo sužinojęs, kad jam lemta žūti nuo anūko rankos, uždarė savo dukrą bokšte, o Dzeusas pasivertęs aukso lietumi pateko pas ją ir ją apvaisino. Danajė su Dzeusu susilaukė Persėjo (žr. Hor. *Carm.* 3. 16). Tačiau krikščionių autoriai šį antikinį mitą, o tiksliau aukso lietu, laikė pinigų alegorija, žr. Fulgent. *Myth.* 1. praef. 20: *Danae imbre aurato correpta est, non pluvia sed pecunia.* (Liet. „Danajė yra sugundoma aukso liūties, [kas yra] ne lietus, o pinigai.“). Aukso lietaus kaip pinigų alegoriją galima aptikti Jeronimo traktate *Apologija prieš Rufino knygas* (lot. *Apologia adversus libros Rufini*), kuriame jis kaltina Rufiną papirkinėjimu, žr. Hier. *Adv. Ruf.* 3. 4: *Quis de cubiculo fratris Eusebii furatus est epistolam laudatricem tuam? [...] Habes enim, per quod Danaes est victa pudicitia, quod Giezi magistri praetulit sanctitati, propter quod Iudas tradidit Dominum suum.* (Liet. „Kas pavogė tave liaupsinantį laišką iš brolio Euzebijaus miegamojo? [...] Juk darai tai, per ką buvo nugalėtas Danajės dorumas, ką Gehazis labiau vertino nei [savo] šeimnininko šventumą, dėl ko Judas išdavė savo Viešpatį.“); Hier. *Adv. Ruf.* 3. 23: *Ita est epistola, quam de cubiculo fratris Eusebii nummis aureis produxisti.* (Liet. „Toks yra laiškas, kurį aukso monetų [pagalba] gavai iš brolio Euzebijaus miegamojo.“)

⁴⁴ Tikriausiai čia kalbama apie Epifanijų iš Salamino ir Aterbijų iš Skečio.

⁴⁵ Čia pratęsiama žodžių ir posakių kaip strėlių metafora: žodžiai kaip strėlės gali perdurti, sužeisti.

⁴⁶ Ter. *An.* 0. 17

⁴⁷ T. y. Markas Tulijus Ciceronas (lot. *Marcus Tullius Cicero*, 106–43 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, retorikas, filosofas ir rašytojas.

⁴⁸ Platonas (gr. *Πλάτων*, 427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas iš Atėnų, Sokrato mokinys.

⁴⁹ Gr. *Πρωταγόρας*.

⁵⁰ Ksenofontas (gr. *Ξενοφών*, V–IV a. pr. Kr.) – graikų istorikas ir karo vadas iš Atėnų, Sokrato mokinys.

⁵¹ Gr. *Οἰκονομικός*.

kreiptas] vienas prieš kitą⁵². Kiek jis praleido, kiek pridėjo, kiek pakeitė [tam], kad kitos kalbos žodžių reikšmę perteiktų savais žodžiais, dabar ne laikas kalbėti. Man pakanka paties vertėjo nuomonės, kurią tų pačių kalbų įžangoje išdėstė taip:

„[...] *ėmiausi darbo, man pačiam nebūtino, bet, manau, naudingo besimokantiems retorikos meno. Aš išverčiau dviejų iškalbingiausių Atikos oratorių, Aischino ir Demosteno, garsiąsias kalbas, nukreiptas vienas prieš kitą. Išverčiau jas ne kaip vertėjas siaurąja prasme, bet kaip oratorius: išsaugojau pačias mintis bei jų raiškos formas – tarsi kokį pavidalą, pritaikęs jas mūsų kalbos įprastai vartosenai. Tai darydamas, nesistengiau versti žodis į žodį, bet siekiau perteikti patį kalbos stilių bei jėgą. Maniau, jog ne išskaičiuoti skaitytojui žodžius, bet tarsi pasverti juos dera.*“⁵³

Dar kartą [pakartoja] kalbos pabaigoje:

„*Taiigi jei man pavyko, kaip tikiuosi, išversti šias kalbas, perteikiant visus jų privalumus, tai yra mintis, jų formą bei seką, o kalbos tikslumą išlaikant tiek, kiek tai leidžia mūsų įprasta vartoseną (jei ir ne visus paraidžiui išverčiau žodžius, stengiausi išsaugoti bendrą prasmę)*“⁵⁴

ir taip toliau. Bet ir Horacijus, sumanus ir mokytas vyras, *Poezijos mene*⁵⁵ išsilavinusiam vertėjui nurodo tą patį:

*Ir nebandysi aklai pamėgdžioti žodis į žodį,
Siekdamas būti tikslus*⁵⁶.

Terencijus⁵⁷ išvertė Menandrą⁵⁸, Plautas⁵⁹ ir Cecilijus⁶⁰ – senuosius komedijų

⁵² Aischino *Prieš Ktesifontą* (gr. *Κατὰ Κτησιφῶντος*) ir Demosteno *Apie vainiką arba už Ktesifontą* (gr. *Υπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ Στεφάνου*). Abi kalbos neišliko.

⁵³ Cic. *Opt. Gen.* 5. 13–14 (čia ir toliau vertė Audronė Kučinskienė.)

⁵⁴ Cic. *Opt. Gen.* 6. 23

⁵⁵ Lot. *Ars poetica*.

⁵⁶ Hor. *Ars.* 133–134 (čia ir toliau vertė Eugenija Ulčinaite.)

⁵⁷ T. y. Publijus Terencijus Afras (lot. *Publius Terentius Afer*, 195–159 m. pr. Kr.), romėnų komedijų (lot. *comoedia palliata*) rašytojas, Naujosios komedijos sekėjas.

⁵⁸ T. y. Menandras (gr. *Μένανδρος*, 343–291 m. pr. Kr.), atėnietis, žymiausias Naujosios atikinės komedijos kūrėjas. Tikriausiai Jeronimas turi omenyje keturias Terencijaus komedijas: *Andrietė* (lot. *Andria*), *Pats save baudžiąs* (lot. *Heauton Timorumenos*), *Eunuchas* (lot. *Eunuchus*), *Broliai* (lot. *Adelphoe*), kurių pavadinimai identiški Menandro komedijoms. Šiuolaikiniai mokslininkai laikosi nuomonės, jog Terencijus buvo ne Menandro vertėjas, o jo imituotojas, sekėjas (Papaioannou 2014, 1–24). „Terencijus nevertė Menandro ar kitų autorių pažodžiui. Iš įvairių jų komedijų dalių jis suausdavo savo audinį“ (Dilytė 2005, 208).

⁵⁹ Titas Makcijus Plautas (lot. *Titus Maccius Plautus*, 250–184 m. pr. Kr.) – romėnų komedijų (lot. *comoedia palliata*) rašytojas, Naujosios komedijos sekėjas. Savo komedijoms vieną kitą siužeto liniją pasiskolindavo iš graikų autorių (Menandro, Difilo, Filemono ir kt.), kartais kai kuriuos graikų veikalus išversdavo ištisai, o kartais pasinaudodavo kontaminacija (Dilytė 2005, 201).

⁶⁰ T. y. Stacijus Cecilijus (lot. *Stattius Caecilius*, 220–166 m. pr. Kr.) – romėnų komedijų rašytojas, lot. *comoedia palliata* žanro atstovas, daugiausiai sekė Naujosios atikinės komedijos autoriais, ypač Menandru (Tronskis 1961, 351).

autorius⁶¹: ar laikosi įsikibę žodžių ir vertime labiau neperteikia grožio bei dailumo? Ką jūs [vadinate] ištikimybę vertimui, tą išsilavinusieji vadina *κακοζηλία*⁶². Dėl ko ir aš prieš maždaug dvidešimt metų pasimokęs iš tokių žymių [vyrų] ir net tada apkaltintas dėl panašios klaidos, be abejo, nenumanydamas, kad jūs man tai prikašiosite, kai į lotynų [kalbą] verčiau Euzebijaus *Χρονικόν*⁶³, tarp [visų] kitų [pasakymų] panaudojau šį įžanginį žodį:

„nelengva yra sekant kitų [parašytas] eilutes kur nors nenukrypti⁶⁴, sunku – tą patį grožį to, kas kita kalba yra puikiai pasakyta, išsaugoti vertime. Bet koks žodis [turi] savybę kažką reikšti: [kol aš] nerandu savo [žodžio], kuriuo galėčiau tą [prasmę] išreikšti, ir, kol stengiuosi išpildyti sakinį, [darydamas] didelį lankstą vos nueinu trumpą kelio atkarpą. [Prie to] prisideda hiperbatonų⁶⁵ suktumai, linksnių [vartojimo] skirtumai, kalbos figūrų įvairovė ir, galiausiai, (taip sakant) pats prigimtinis kalbos savitumas. Jei verčiu pažodžiui, skamba nevykusiai; jei esu priverstas kažką pakeisti žodžių tvarkoje [ar] pasakyme, atrodo, jog [aš] nutolau nuo vertėjo pareigų.⁶⁶ Ir po daugelio [svarstymų], kuriuos dabar išdėstyti užims daug laiko, pridėjau dar ir šitai: O jeigu kam nors atrodo, jog kalbos grakštumas nenukenčia verčiant, tegul pažodžiui išverčia Homerą į lotynų [kalbą] (dar daugiau pasakysiu), tegul jį išverčia savo kalbos proza, [žodžių] tvarka atrodyt juokinga, o pats iškalbingiausias poetas – vos prakalbantis.⁶⁷“

6. Bet jei mano [raštų] autoritetas būtų per menkas (nors norėjau įrodyti tik tai, kad aš nuo pat jaunystės perteikiu ne žodžius, o prasmę), pats skaitydamas susipažink su tuo, kaip apie šį atvejį yra [rašoma] knygos⁶⁸, kurioje aprašytas Šventojo Antano gyvenimas, įžangėlėje:

„...pažodžiui iš vienos kalbos į kitą išverstas vertimas aptemdo prasmę ir tarsi vešlia žole užstoja pasėlius. O kol kalba vergauja linksniams ir kalbos figūroms, [tol] tai, ką galėjo

⁶¹ T. y. graikų komedijų autoriai, Vidurinės ir Naujosios atikinės komedijos atstovai, kurių pjeses romėnų autoriai perdirbinėjo savajai scenai (Tronskis 1961, 334).

⁶² Liet. nevykęs imitavimas.

⁶³ Liet. *Kroniką*. Jeronimas Euzebijaus veikalą išvertė 381–382 m., dalyvaudamas Konstantinopolio I susirinkime.

⁶⁴ Žr. Hor. *Ars*. 119: *Tuo, kas jau priimta, sek ir tau kas pritinka, vaizduoki*. Taip pat žr. Hor. *Ars*. 128: *Tai, kas bendra, sunku savitai pasakyti ir teisingai*.

⁶⁵ Hiperbatonas – stiliaus figūra, kada sąmoningai pakeičiama normali žodžių tvarka, suardant nuoseklų žodžių semantinį derinimąsi.

⁶⁶ Hier. *Chron. Praef.* 1

⁶⁷ Hier. *Chron. Praef.* 2

⁶⁸ Turimas omenyje Atanazo veikalas *Šv. Antano gyvenimas*, kurį 374 m. Evagrijus iš Antiochijos iš graikų kalbos išvertė į lotynų. Iki Evagrijaus *Šv. Antano gyvenimas* į lotynų kalbą buvo išverstas nežinomo autoriaus, kurio vertimas garsėjo pažodiškumu, o Evagrijaus versija labai greitai išpopuliarėjo, nes vertimas buvo elegantiškesnis ir retoriškesnis.

*išreikšti trumpu pasakymu, vargiai atskleidžia darant didelį lankstą per aplinkui. Taigi to vengdamas aš išverčiau (tau reikalaujant) Šventąjį Antaną taip, kad prasmė nestokoja nieko, nors žodžiai ko nors [ir] stokoja. Tegul kiti gaudo skiemenis ir raides. Tu ieškok prasmės.*⁶⁹

Neužteks man dienos, jei pradėsiu minėti pavyzdžius visų, kurie vertė pagal prasmę. Dabar pakanka paminėti Hilarijų Išpažinėją⁷⁰, kuris iš graikų kalbos į lotynų išvertė homilijas apie Jobą⁷¹ ir daugybę traktatų apie psalmes⁷² ir nesėdėjo prie miegą keliančių knygų bei nekankino savęs sugedusiu kaimiečių vertimu, o tarsi [naudodamasis] nugalėtojo teise belaisves prasmes pajungė savo gimtajai kalbai.

7. Nieko nuostabaus, kad tai yra būdinga kitiems pasauliečiams arba Bažnyčios vyrams, nes [ir] Septuagintos vertėjai⁷³, ir evangelistai, ir apaštalai su Šventuoju Raštu darė tą patį. Morkaus [evangelijoje] skaitome, jog Viešpats sako: *Talitha kumi*⁷⁴ ir tuo jau prideda: *tai išvertus reiškia: Mergaitė, sakau tau, kelkis*.⁷⁵ Kaltinkite evangelistą prisimanytu todėl, kad pridėjo *sakau tau*, nors hebrajiškai pasakyta tik *Mergaitė kelkis*: bet tam, kad [pasakymą] padarytų *ἐμφατικώτερον*⁷⁶ ir perteiktų šaukimo ir įsakymo įspūdį, pridėjo *sakau tau*. Mato [evangelijoje] išdavikui Judui grąžinus trisdešimt sidabrinių ir už juos nupirkus puodžiaus dirvą⁷⁷ dar kartą rašoma:

*Tuomet įvyko, kas pranašo Jeremijo pasakyta šiais žodžiais: Jie ėmė tris dešimtis sidabrinių įkainotojo kaina, kurią jie buvo suderėję iš Izraelio vaikų ir juos davė už puodžiaus dirvą, kaip man Viešpats yra paskyręs.*⁷⁸

Šis [pasakymas] apskritai nėra aptinkamas pas Jeremiją, bet yra Vulgatos leidime pas Zachariją, žinoma, [tik] visai kitais žodžiais ir visiškai skirtinga žodžių tvarka:

⁶⁹ Evagr. *Vit. Ant. Prolog.* 2–6

⁷⁰ T. y. šv. Hilarijus Puatjietis (lot. *Hilarius Pictaviensis*, 310–367 m.), Puatjė vyskupas.

⁷¹ T. y. Origeno Aleksandriečio dvidešimt dvi homilijos apie Jobo knygą, kurias IV a. Hilarijus iš graikų kalbos išvertė į lotynų. Nei originalas, nei vertimas nėra išlikę (Seow 2013, 169).

⁷² T. y. Hilarijaus traktatas *Tractatus super Psalmos* (~360 m.), kuriame jis remiasi Origeno Aleksandriečio psalmių komentarais, parašytais 239–242 m. (Scully 2015, 55–60).

⁷³ Pasak legendos, Egipto karalius Ptolemajas II Filadelfas norėjo įtraukti Šventąjį Raštą į Aleksandrijos Biblioteką, todėl ėmė reikalauti jo vertimo į graikų kalbą. 72 žydu tautybės vertėjai tekstą vertė ~250–150 m. pr. Kr. Nors vertėjai tarpusavy nebendravo, bet Dievo įkvėpti Šventąjį Raštą visi išvertė vienodai.

⁷⁴ Mk 5, 41

⁷⁵ Mk 5, 41

⁷⁶ Liet. išraiškingesnį.

⁷⁷ Mt 27, 3–7

⁷⁸ Mt 27, 9–10

„Aš jiems tarsi: Jei jums patinka, duokite man užmokestį arba sakykite ne. Jie atsėvėrė mano užmokestį tris dešimtis sidabrinių. O Viešpats man tarė: Dėk juos į krosnį ir žiūrėk, kad būtų išmėginti taip, kaip aš esu jų išmėgintas. Aš paėmiau tris dešimtis sidabrinių ir sviedžiau juos į Viešpaties namus, į krosnį.⁷⁹

Yra akivaizdu, kad Septuagintos vertimas skiriasi nuo evangelisto liudijimo. Bet ir Hebrajų [Biblijoje], nors prasmė ir tokia pati, žodžių tvarka yra kitokia ir jie šiek tiek skiriasi:

„Aš jiems tariu: Jei jums patinka, atneškite mano užmokestį, o jei ne, neduokite! Jie atsėvėrė mano užmokestį tris dešimtis sidabrinių. O Viešpats man tarė: „Mesk tai puodžiui, tą dailią kainą, kuria aš esu jų įvertintas. Aš paėmiau tris dešimtis sidabrinių ir įmečiau juos į Viešpaties namus puodžiui.⁸⁰“

Tegul kaltina apaštalą klastojimu [dėl to], kad [jo žodžiai] neatitinka nei Hebrajų [Biblijos], nei Septuagintos vertimų ir (kas dar blogiau nei šitai) kad sumaišė vardus (vietoj Zacharijo [vardo] užrašė Jeremijo), bet [mums] nedera šito kalbėti apie Kristaus tarną, kuriam rūpėjo ne raides ir skiemenis medžioti, o formuluoti dogmatinius teiginius. Paimkime kitą to paties Zacharijo liudijimą, kurį evangelistas Jonas pavartojo pagal hebrajišką tiesą: *Žiūrės į tą, kurią jie pervėrė*.⁸¹ Vietoj to Septuagintoje skaitome: *καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με, ἀνθ' ὧν ἐνωρρήσαντο*⁸², ką į lotynų [kalbą] reikia versti [taip]: *ir žiūrės į mane kaip į tuos, iš kurių tyčiojosi*⁸³ arba šaipėsi. Ir evangelistas, ir Septuaginta, ir mūsų vertimas skiriasi, tačiau pasakymų įvairovę sujungia dvasios vienybė. Mato evangelijoje skaitome apie Viešpatį, pranašaujantį apaštalams apie tremtį ir tą patį tvirtinantį Zacharijo liudijime: *Nes parašyta: Aš užgausiu piemenį, ir [...] avys išsisklaidys*.⁸⁴ Tačiau Septuagintoje ir Hebrajų [Biblijoje] parašyta visiškai kitaip: Dievas tiesiogiai, kaip evangelistas nurodo, nekalba, bet [kalba] pranašas, maldaujantis Dievo Tėvo: *užgauk piemenį ir avys bus išsklaidytos*⁸⁵. Šioje vietoje, kaip sprendžiu pagal kažkieno išmintį, evangelistas yra skolingas atgailą, kadangi išdrįso pranašo žodžius pri-

⁷⁹ Zch 11, 12–13 (LXX) (čia ir toliau pateikiamas teksto autorės Septuagintos vertimas iš graikų kalbos, tačiau verčiant atsižvelgiama į J. J. Skvirecko Vulgatos vertimą tam, kad būtų išryškinti vertimų skirtumai ir panašumai, kuriuos tekste aptaria Jeronimas. Septuagintos citatos išnašose žymimos LXX.)

⁸⁰ Zch 11, 12–13

⁸¹ Jn 19, 37

⁸² Zch 12, 10 (LXX): liet. *ir žiūrės į mane kaip į tuos, iš kurių tyčiojosi*.

⁸³ Zch 12, 10 (LXX)

⁸⁴ Mt 26, 31

⁸⁵ Zch 13, 7

skirti Dievo asmeniui. Anksčiau minėtas evangelistas rašo, kad įspėtas angelo Juozapas pasiemė kūdikį ir jo motiną bei atvyko į Egiptą⁸⁶

„ir buvo tenai iki Erodas mirė, kad įvykdytų, kas Viešpaties pasakyta per Pranašą šiais žodžiais: Iš Egipto aš pašauksiu savo sūnų.⁸⁷“

To nėra mūsų [Šventajame] Rašte, bet Ozėjo pranašystėje pagal hebrajišką tiesą yra parašyta: *Kai Izraelis buvo jaunas, aš mylėjau jį; iš Egipto aš pašaukiau savo sūnų.*⁸⁸ Šitai toje pačioje Septuagintos vietoje yra išversta [taip]: *Kai Izraelis buvo vaikas, ir aš mylėjau jį, ir iš Egipto aš pašaukiau jo vaikus.*⁸⁹ Ar visiškai atmestini tie, kurie šią vietą, kuri yra labai svarbi Kristaus slėpiniui, išvertė kitaip? Ar verčiau atleisti jiems kaip žmonėms vadovaujantis Jokūbo posakiu:

„Nes mes visi nusikalstame daugeliu dalykų. Jei kas nenusikalsta žodžiu, tas yra tobulas žmogus. Jis gali taip pat laikyti pažabotą ir visą kūną⁹⁰“?

Nagi tegul kalbų Daidalai⁹¹ ir pasipūtę įvairių kūrinių vertintojai atsako, kur [jie] perskaitė tai, kas rašoma pas tą patį evangelistą: *O atėjęs jis gyveno mieste, kuris vadinamas Nazaretu, kad įvyktų, kas pranašų pasakyta: Jį vadins Nazariečiu.*⁹² Tegul žino, kad [tai] priskiriama Izaijui. Nes toje vietoje, kurioje mes perskaitėme ir išvertėme: *Bet atžala išdygs iš Jesės kelmo ir pakils žiedas iš jo šaknies.*⁹³ Hebrajų [Biblijoje] pagal jų kalbos *ידיוμα*⁹⁴ parašyta taip: *Bet atžala išdygs iš Jesės kelmo ir pakils Nazarietis*⁹⁵ iš jo

⁸⁶ Mt 2, 13–14

⁸⁷ Mt 2, 15

⁸⁸ Oz 11, 1

⁸⁹ Oz 11, 1 (LXX)

⁹⁰ Jok 3, 2

⁹¹ Plat. *Phaedrus* 266e (vertė Naglis Kardelis). Platono *Faidre* kalbų Daidalu Sokratas vadina Teodorą iš Bizantijo, dėl jo „išradingumo retorikos mene“ (Kardelis 1996, 115). Ciceronas be Teodoro iš Bizantijo prie kalbų Daidalų dar priskiria Trasimachą Kalchedonietį bei Gorgiją Leontinietį (žr. Cic. *Orat.* 12. 39).

⁹² Mt 2, 23

⁹³ Iz 11, 1

⁹⁴ Liet. savitumą.

⁹⁵ Hebrajiškame Biblijos tekste šioje Izaijo pranašystės eilutėje parašyta נצר / נצר (necer) – liet. šaka, arba, kaip paprastai verčiama, pumpuras arba žiedas. O Jeronimo siūlymas šį žodį versti „Nazarietis“ turi puikų paaiškinimą, mat hebrajiškai Nazarietis נצר / נצר (nezir) ne tik fonetiškai skamba panašiai kaip šaka ar pumpuras (necer), bet ir hebrajiškame rankraštyje ranka rašyti šie du žodžiai savo grafine raiška būtų labai panašūs. Taip pat minėtina ir tai, kad hebrajų kalboje pagal vieną iš versijų žodis Nazarietis (nezir) yra kildinamas iš žodžio šaka / pumpuras (necer) ir laikomi bendrašakniais žodžiais (Miller 1999).

šaknies.⁹⁶ Kodėl Septuaginta to nepaminėjo? Jei negalima žodžio versti pažodžiui, [tai] arba nutylėti, arba neatpažinti slėpinio yra šventvagystė.

8. Keliuokime toliau – juk laiško trumpumas neleidžia ilgiau gaišti ties vienu [ir tuo pačiu]. Tą patį [ir] Matas sako:

„Visa tai atsitiko, kad įvyktų, kas Viešpaties pasakyta per pranašą šiais žodžiais: Štai, mergaitė pradės ir pagimdys sūnų; ir jie paramins jį vardu Emanuelis.“⁹⁷

Ką Septuaginta išvertė: *Štai mergaitė išnešios ir pagimdys sūnų, ir vadinsite jį vardu Emanuelis.*⁹⁸ Jei priekabiauja prie žodžių, be abejo, *pradės* ir *išnešios* bei *pramins* ir *vadinsite* nėra tas pats. Be to, Hebrajų [Biblijoje] [ši] užrašą skaitome taip: *Štai mergaitė pradės ir gimdys sūnų, ir ji vadins jį vardu Emanuelis.*⁹⁹ Ne Ahazas, kuris buvo kaltinamas netikėjimu¹⁰⁰, ne Judėjai, kurie ketino išsiginti Viešpatį, o ta pati *vadins*, kuri (kaip sakoma) *pradės*, ta pati *mergaitė*, kuri *gimdys*. Pas tą patį evangelistą skaitome, jog Erodas buvo sunerimęs dėl Išminčių atėjimo ir sukviets Rašto aiškintojus bei kunigus paklausęs juos, kur turėjęs gimti Kristus, ir jie atsakė¹⁰¹:

„Judo Betliejuje, nes taip pranašo parašyta: Ir tu, Betliejau, Judo žeme, nieku būdu nesi mažiausia tarp pirmųjų Judo vietų; nes iš tavęs kilęs vadas, kuris valdys mano tautą, Izraelį.“¹⁰²

Šis pavyzdys Septuagintos leidime skamba taip:

„Bet Tu, Betliejau, Efratos kaime, esi nedidelis, tarsi būtum Judo tūkstančiuose, tačiau iš tavęs išeis man tas, kuris viešpataus Izraelyje.“¹⁰³

[Tu] dar labiau nustebsi, kokie skirtingi [yra] žodžiai ir jų tvarka Mato [evangelijoje] ir Septuagintoje, jei pažvelgsi į Hebrajų [Bibliją], kurioje parašyta:

„Bet Tu, Betliejau, Efrata, esi, tiesa, mažas Judo tūkstančiuose, tačiau iš tavęs išeis man tas, kuris bus valdovas Izraelyje.“¹⁰⁴

⁹⁶ Iz 11, 1

⁹⁷ Mt 1, 22–23

⁹⁸ Iz 7, 14 (LXX)

⁹⁹ Iz 7, 14

¹⁰⁰ Iz 7, 10–12

¹⁰¹ Mt 2, 1–4

¹⁰² Mt 2, 5–6

¹⁰³ Mch 5, 2 (LXX)

¹⁰⁴ Mch 5, 2

Žingsnis po žingsnio apgalvok, ką dėsto evangelistas: *Ir tu, Betliejau, Judo žeme*¹⁰⁵: vietoj *Judo žeme*¹⁰⁶ Hebrajų [Biblijoje] sakoma *Efrata*¹⁰⁷, Septuagintoje – *Efratos kaimė*¹⁰⁸; *nieku būdu nesi mažiausia tarp pirmųjų Judo vietų*¹⁰⁹: Septuagintoje skaitome *esi nedidelis, tarsi būtum Judo tūkstančiuose*¹¹⁰, Hebrajų [Biblijoje] – *esi, tiesa, mažas Judo tūkstančiuose*¹¹¹. [Nors] ir [yra] prieštaravimas, [tačiau] bent šioje vietoje Septuaginta ir hebrajiškas tekstas derinasi. Juk evangelistas sako, kad nėra *mažas*¹¹² *tarp pirmųjų Judo vietų*¹¹³, tačiau reikėtų dėstyti priešingai: nors ir esi mažiausias ir nedidelis, bet iš tavęs mažiausio ir nedidelio man išeis Izraelio vadas. Pasak apaštalo: *kas pasauliui silpna, išrinko Dievas, kad sugėdintų, kas stipru*¹¹⁴. Be to, tai, ką skaitome: *kuris valdys* (arba *kuris gansys*) *mano tautą, Izraelį*¹¹⁵, matome, jog pas pranašą skiriasi.

9. Šitai atskleidžiu ne todėl, kad apkaltinčiau evangelistus klastojimu (juk taip elgiasi tik bedieviai Celsas¹¹⁶, Porfirijus¹¹⁷, Julijanas¹¹⁸), bet kad apkaltinčiau savo pamerkęjus nemokėsiškumu ir išsireikalaučiau iš jų išteisinimą. Tam, kad dėl paprasto laiško man suteiktų tai¹¹⁹, ką norom nenorom [prieš tai] turės suteikti apaštalams dėl Šventojo Rašto. Morkus, Petro mokinys, savo evangeliją pradeda taip:

¹⁰⁵ Mt 2, 6

¹⁰⁶ Mt 2, 6

¹⁰⁷ Mch 5, 2

¹⁰⁸ Mch 5, 2 (LXX)

¹⁰⁹ Mt 2, 6

¹¹⁰ Mch 5, 2 (LXX)

¹¹¹ Mch 5, 2

¹¹² Mch 5, 2

¹¹³ Mt 2, 6

¹¹⁴ 1 Kor 1, 27

¹¹⁵ Mt 2, 6

¹¹⁶ T. y. Celsas (gr. *Κέλσος*) – II a. graikų filosofas, pasisakęs prieš krikščionybę. Tapo įžymus dėl savo veikalo *Λόγος Ἀληθῆς* (liet. *Tikrasis žodis*), manoma, parašyto ~177 m., kuris yra seniausias žinomas traktatas, nukreiptas prieš krikščionybę. Celso veikalas neišliko, bet yra rekonstruotas iš Origeno traktato *Κατὰ Κέλσου* (liet. *Prieš Celsą*) (Turner 1908).

¹¹⁷ T. y. Porfirijus (gr. *Πορφύριος*, 234–305 m.) – filosofas neoplatonikas, Plotino sekėjas. Parašė darbų iš gramatikos, retorikos, geometrijos, aritmetikos, muzikos teorijos, etikos. Jo veikalas *Κατὰ Χριστιανῶν* (liet. *Prieš krikščionis*) buvo sudegintas 448 m. imperatoriaus Teodosijaus II paliepimu (Digeser 1998, 130).

¹¹⁸ Flavijus Klaudijus Julianas (lot. *Flavius Claudius Iulianus Augustus*, 331–363 m.) – paskutinis Romos imperijos imperatorius pagonis, taip pat filosofas neoplatonikas, rašęs graikiškai, krikščionių autorių dar vadinamas Julianu Atskalūnu. Julianas pradėjo valstybės religinę pertvarką, kuria norėjo atkurti prarastą Romos stiprybę bei palaikė helenistinio politeizmo kaip valstybinės religijos atkūrimą. Jo įstatymai buvo nukreipti prieš turtingus ir išsilavinusius krikščionis. Parašė antikrikščionišką veikalą *Κατὰ Γαλιλαίων* (liet. *Prieš galilėjiečius*) (Brown 1971, 93).

¹¹⁹ T. y. išteisinimą.

„Jėzaus Kristaus [...] Evangelijos pradžia. Kaip parašyta pas pranašą Izaiją: Štai aš siunčiu tavo akivaizdoje savo angelą, kuris ties tavim taisy tau kelią. Tyruose šaukiančiojo balsas: Taisykite Viešpaties kelią, darykite tiesius jo takus.“¹²⁰

Šis pavyzdys yra sudarytas iš dviejų pranašysčių: tai yra Malachijo ir Izaijo. Nes pirmoji dalis, kurioje sakoma: *Štai aš siunčiu tavo akivaizdoje savo angelą, kuris ties tavim taisy tau kelią*¹²¹, yra aptinkama Malachijo [pranašystės] pabaigoje¹²². O antrąją, kurioje rašoma: *Tyruose šaukiančiojo balsas*¹²³ ir taip toliau, skaitome pas Izaiją¹²⁴. Ir kodėl Morkus pačioje savo knygos pradžioje išdėstė [šitai]: *Kaip parašyta pas pranašą Izaiją: Štai aš siunčiu [...] savo angelą*¹²⁵, nors [taip] neparašyta pas Izaiją, o, kaip minėjome, pas Malachiją, paskutinįjį iš dvylikos pranašų? Jei [kas nors] atrastų paprastą atsakymą į šį klausimėlį, [tai] ir aš maldausiu atleidimo už [savo] klaidas. Tas pats Morkus pavaizduoja Išganytoją, kalbantį fariziejams:

„Ar niekuomet neskaitėte, ką Dovydas padarė, kada turėjo reikalą ir buvo alkanas pats ir tie, kurie su juo buvo? Kaip jis įėjo į Dievo namus, vyriausiuoju kunigu esant Abjatarui, ir valgė padėtinės duonos, kurios niekam nederėjo valgyti, kaip tik kunigams“¹²⁶?

Paskaitykime Samuelį arba Karalių knygas, kaip paprastai sakoma, ir ten atrasime, jog minimas ne Abjataras, o kunigas Abimelechas¹²⁷, kurį po to kartu su kitais kunigais Sauliaus įsakymu užmuša Doegas¹²⁸. Keliuokime toliau prie apaštalo Pauliaus, [kuris] korintiečiams rašė taip:

„...nes, jei jie būtų pažinę, niekad nebūtų garbės Viešpaties prikalę ant kryžiaus. Bet buvo taip, kaip parašyta: Ko akis neregėjo, nei ausis negirdėjo, nei į žmogaus širdį neįėjo, Dievas prirengė tiems, kurie jį myli.“¹²⁹

Kai kurie šioje vietoje yra įpratę vadovautis apokrifinių [knygų] nesąmonėmis ir sakyti, jog liudijimas yra priskiriamas Elijo apreiškimui, nes pagal Hebrajų [Bibliją] pas Izaiją skaitome šitai:

¹²⁰ Mk 1, 1–3

¹²¹ Mk 1, 2

¹²² Plg. Mal 3, 1: *Štai aš siunčiu savo skelbėją, ir jis prirengs kelią ties mano veidu.*

¹²³ Mk 1, 3

¹²⁴ Plg. Iz 40, 3: *Šaukiančiojo balsas: Tyruose taisykite Viešpaties kelią, tyrumoje darykite mūsų Dievo takus tiesius.*

¹²⁵ Mk 1, 2

¹²⁶ Mk 2, 25–26

¹²⁷ 1 Sam 21, 1–7

¹²⁸ 1 Sam 22, 11–18

¹²⁹ 1 Kor 2, 8–9

„*Nuo amžių negirdėta ir neišgirsta ausimi, akis nematė, kad be tavęs kitas Dievas būtų tai padaręs, ką tu privrengi tiems, kurie tavęs laukia.*¹³⁰ Septuagintoje šitai verčiama visiškai kitaip: *Nuo amžių negirdėjome ir mūsų akys nematė be tavęs kito Dievo ir kitų tavo darbų, kuriuos padarysi laukiantiems tavo malonės.*¹³¹

Matome, iš kur yra paimtas liudijimas, ir vis dėlto apaštalas neperteikė žodžio pažodžiui, bet *παροφραστικῶς*¹³² tą pačią prasmę išreiškė kitais pasakymais. Laiške romiečiams tas pats palaimintas apaštalas pavartoja pavyzdį iš pranašo Izaijo: *Štai aš dedu Sione užsigavimo akmenį ir pasipiktinimo uolą*¹³³. [Tai] neatitinka senojo vertimo, tačiau atitinka hebrajišką tiesą. Septuaginta pateikia priešingą prasmę: *nesipriešinsite [jam] tarsi užsigavimo akmeniui, nei tarsi pražūties uolai*¹³⁴, nors apaštalas Petras pritardamas hebrajams ir Pauliui išdėstė taip: *o netikintiems [...] užsigavimo akmuo ir papiktinimo uola*¹³⁵. Iš visų šių [pavyzdžių] yra akivaizdu, jog apaštalai ir evangelistai [tam], kad dalykai būtų suprantami, Senojo Testamento vertime ieškojo prasmės, o ne žodžių ir nelabai rūpinosi žodžių tvarka ar pasakymais.

10. Apaštalas ir evangelistas Lukas rašo, jog pirmasis Kristaus kankinys Steponas judėjų susirinkime kalba [šitai]:

„*Juozapas [...] parsikvietė [...] viso septyniasdešimt penkis žmones. Jokūbas nuvyko į Egiptą. Ten mirė jis ir mūsų tėvai. Jie buvo perkelti į Sichemą ir palaidoti kape, kurią Abraomas buvo pirkęs už pinigų iš Sichemo sūnaus Emoro vaikų.*¹³⁶

Šią vietą Pradžios [knygoje] randame visiškai kitokią dėl to, kad Abraomas už keturis šimtus sidabro siklių iš Heto Efrono, Zoaro sūnaus, nupirko šalia Hebrono dvailę olą ir lauką aplink ją bei joje palaidojo savo žmoną Sarą¹³⁷. Be to, toliau toje pačioje knygoje skaitome, jog su savo žmonomis ir sūnumis grįžęs iš Mesopotamijos Jokūbas palapinę pasistatė priešais Sichemą, sichemiečių miestą, kuris yra Kanaano krašte, ir ten apsigyveno¹³⁸ bei

„*Jis nusipirko lauko dalį, kurioje buvo ištiesęs padangtes, iš Sichemo tėvo Hamoro vaikų už šimtą erylčių. Ir, pastatęs ten altorių, šaukėsi ant jo galingiausiojo Izraelio Dievo.*¹³⁹

¹³⁰ Iz 64, 4

¹³¹ Iz 64, 4 (LXX)

¹³² Liet. perfrazuodamas.

¹³³ Rom 9, 33

¹³⁴ Iz 8, 14 (LXX)

¹³⁵ 1 Pt 2, 7–8

¹³⁶ Apd 7, 14–16

¹³⁷ Pr 23, 1–20

¹³⁸ Pr 33, 18

¹³⁹ Pr 33, 19–20

Abraomas perka olą ne iš Hamoro, Sichemo tėvo, bet iš Efrono, Zoaro sūnaus; palaidojamas ne Sicheme, bet Hebrone, kuris klaidingai vadinamas Kirjat Arba¹⁴⁰. Tuo tarpu dvylika patriarchų yra palaidoti ne Kirjat Arboje, bet Sicheme, kuriame lauką nupirko ne Abraomas, o Jokūbas¹⁴¹. [Aš] skelbiu šios problemėlės sprendimą tam, kad mano niekintojai sužinotų ir suprastų, jog [Šventajame] Rašte reikia saugoti ne žodžius, bet prasmę. Pagal Hebrajų [Bibliją] dvidešimt pirma psalmė prasideda tokiais pačiais [žodžiais]¹⁴², kokius Viešpats pasakė ant kryžiaus: *Eli, Eli, lamma sabachtani*¹⁴³, kas verčiama [taip]: *Mano Dieve, mano Dieve, kam mane palikai*¹⁴⁴. Tegul pasako priežastį, dėl kurios Septuagintos vertėjai įterpė *pažvelk į mane*. O išvertė taip: *Dieve, mano Dieve, pažvelk į mane, kam mane palikai*¹⁴⁵. Be abejo, atsakys, jog nėra pakenkiama prasmėi, jei yra pridedami du žodžiai. Tad tegul suvokia, jog aš nenusižengiau Bažnyčios pozicijai, jei paskubomis diktuodamas praleidau kokį nors žodį.

11. Ilgai užtruktų dabar išaiškinti, kiek Septuaginta pridėjo, kiek praleido, kas Bažnyčios nuorašuose yra pažymėta brūkšneliais¹⁴⁶ ir žvaigždutėmis¹⁴⁷. Juk hebrajai yra įpratę juoktis, kai išgirsta tai, ką skaitome pas Izaiją: *palaimintas [tas], kurio sėkla Sione, o namiškiai Jeruzalėje*¹⁴⁸, ir pas Amosą po prabangos aprašymo: *jie tarėsi juos esant pastoviais, o ne praeinančiais [malonumais]*¹⁴⁹. Iš tiesų sakinytis retoriškas, o iškal-

¹⁴⁰ Pr 23, 2

¹⁴¹ Joz 24, 32

¹⁴² Plg. Ps 21, 2: *Mano Dieve, mano Dieve, kam tu mane palikai?*

¹⁴³ Mt 27, 46

¹⁴⁴ Mt 27, 46

¹⁴⁵ Ps 21, 2 (LXX)

¹⁴⁶ Arba *obelos* – tai „brūkšnelio ar ilgo brūkšnio pavidalo tekstologinis ženklas: „-“ arba „-“. [...] Kairėje paraštėje rašomas ženklas reiškė, jog taip pažymėta eilutė kelia abejonių dėl autentiškumo, nėra būdinga įprastinei leidžiamo autoriaus vartosenai. Greta paprasto horizontalaus brūkšnio tuo pačiu tikslu vartotas horizontalus brūkšnys su vienu ar dviem taškais, taip pat pasviręs brūkšnys su dviem taškais: „÷“, „/“, „.“ (Subačius 2007–2015). Taip pat šiuo ženklu buvo žymimi „Žodžiai, frazės, kurios, tekstologo nuomone, šaltinyje perteiktos klaidingai, kurių nuoseklumas nėra aiškus, kurių rekonstrukcija, taisyimas atrodo nepatenkinamas, kartais žymimos keliomis senojo sugadintos vietos ženklo *obelos* atmainomis (dedamas vienas ženklas prie atskiro žodžio, visos eilutės arba dviem ženklais apgaubiamą frazę): „+žodis“, „†žodis žodis†“ (Subačius 2001, 452).

¹⁴⁷ Arba *asteriskas* – „dviejų sukryžiuotų brūkšnelių, apsuptų taškais, pavidalo tekstologinis ženklas: „✱“, tik vėliau įgijęs modernią formą „*“. *Asteriską* įvedęs Aleksandrijos Mūsėjaus filologas Aristofanas Bizantietis II a. pr. Kr. juo kairėje paraštėje žymėjo eilutes, kurių prasmė miglota, kuriose kažko trūksta. Aristarchas Samotrakietis, rengdamas komentuotą Homero poemų redakciją, jį vartojo eilutei, klaidingai pakartotai kitoje vietoje, žymėti, o *asterisko* kombinacija su *obelos* nurodė interpoliaciją iš kito epizodo.“ (Subačius 2007–2015).

¹⁴⁸ Iz 31, 9 (LXX)

¹⁴⁹ Am 6, 5 (LXX)

ba [verta] Tulijaus. Bet ką darysime su autentiškomis knygomis, kuriose neaptinkami šie ir į juos panašūs užrašai? Jei apsiimtume juos išvardyti, prireiktų begalės knygų. Betgi kiek praleido, ir brūkšneliai¹⁵⁰, kaip sakoma, yra liudininkai, ir mano vertimas, jei [kada] atidus skaitytojas palygintų su senuoju vertimu. Ir vis dėlto Septuagintos leidimas teisėtai išsilaikė Bažnyčioje arba dėl to, kad yra pirmas ir sukurtas [dar] prieš Kristaus atėjimą, arba dėl to, kad apaštalai vartojo tuos [Septuagintos tekstus], kurie, vis dėlto, nesiskiria nuo Hebrajų [Biblijos]. Mes teisėtai atmetame Akvilą¹⁵¹, prozelitą¹⁵² ir abejotiną vertėją, kuris stengėsi perteikti ne tik žodžius, bet ir žodžių etimologijas. Kas dar galėtų vietoj javai, vynuogės ir aliejus¹⁵³ imti ir pasakyti *χεῦμα*¹⁵⁴, *ὀπωρισμός*¹⁵⁵, *στιλπνότης*¹⁵⁶ (ką mes galime pavadinti liejimu, vynuogių derliumi ir spindesiu) arba dėl to, kad hebrajai turi ne tik *ἄρθρα*¹⁵⁷, bet ir *πρόαρθρα*¹⁵⁸, *κακοζήλωσ*¹⁵⁹ verstų ir skiemenis, ir raides bei sakytų: *σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τὴν γῆν*¹⁶⁰, kas yra visiškai nepriimtina graikų ir lotynų kalboms. Tokios vartosenos pavyzdį galėtume pateikti ir iš mūsų kalbos. O kiek [yra tokių posakių], kurie graikiškai skamba puikiai, o pažodžiui išversti į lotynų neskamba, ir kiek [yra tokių posakių] iš [mūsų] krašto, kurie mums glosto [ausį], o tik išvertus nekeičiant žodžių tvarkos režia [ausį] aniems [graikams]!

12. Kad praleičiau nepabaigiamas [diskusijas] ir tau, didžiausias krikščioni iš visų kilmingųjų [ir] kilmingiausias iš [visų] krikščionių, parodyčiau, kokios rūšies klastotos laiško vertime peikia, išdėstysiu pačią laiško pradžią graikų kalba, kad iš vieno nusikaltimo suprastum ir likusius: *ἔδει ἡμᾶς, ἀγαπητέ, μὴ τῇ οἰήσει τῶν κλήρων*

¹⁵⁰ Žr. 146 išnaša: *obelos*.

¹⁵¹ T. y. Akvila iš Sinopės (lot. *Aquila*, II a. po Kr.) iš hebrajų kalbos į graikų išvertė Bibliją. „Jo hebrajų Biblijos vertimas, atliktas 129 m., pasižymėjo ypatingu pažodiškumu. Musulmonams užėmus Artimuosius Rytus ir žydams nustojus vartoti graikų kalbą, Akvilos vertimas tapo nebeaktualus, jo išliko tik fragmentai.“ (Ališauskas 2011, 154).

¹⁵² T. y. žmogus, perėjęs į kitą tikėjimą. Akvila iš krikščionybės atsivertė į judaizmą.

¹⁵³ Įst 7, 13

¹⁵⁴ Liet. liejimas.

¹⁵⁵ Liet. vynuogių derlius.

¹⁵⁶ Liet. spindesys.

¹⁵⁷ Liet. artikelius.

¹⁵⁸ Liet. prielinksninės dalelytes, kartais vadinamas tiesiog prielinksniais.

¹⁵⁹ Liet. nevykusiai imituodamas.

¹⁶⁰ Liet. *su dangų ir su žeme*. Čia Jeronimas cituoja Akvilos iš Sinopės pažodinį *Pradžios knygos* (Pr 1, 1) graikiško vertimo fragmentą, kuris yra gramatiškai netaisyklingas, mat Akvila pažodžiui išvertė net ir tas hebrajų kalbos dalis, kurios neturi atitikmenų graikų kalboje, t. y. prielinksniu *σὺν* (liet. *su*) jis išvertė hebrajišką prielinksninę dalelytę *נִשְׁ*, kuri hebrajų kalboje naudojama išreiškiant žymimojo daiktavardžio galininko linksnį.

φέρεσθαι¹⁶¹, kiek aš pamenu, išverčiau šitaip: *Mieliausias, mums nederejo dėl išdidumo piktnaudžiauti dvasininko garbe*¹⁶². Sako: „Štai kiek klaidų vienoje eilutėje! Pirmiausia ἀγαπητὸς¹⁶³ [yra] *mielasis*, o ne *mieliausias*; tada οἴησις¹⁶⁴ verčiama *įvertinimas*, o ne *išdidumas*; juk nesako οἴηματι¹⁶⁵, bet – οἴησει¹⁶⁶, iš šių [žodžių] pirmasis yra vadina-
mas „išpūstumu“¹⁶⁷, o antroji – „savivalė“; ir visa tai, kas rašoma toliau: *dėl išdidumo piktnaudžiauti dvasininko garbe*¹⁶⁸, yra tavo [išgalvota]. O [ką tu], proto bokšte ir mūsų laikų Aristarchai¹⁶⁹, kuris turi [savo] nuomonę apie visus rašytojus, pasakysi? Nejaugi veltui tiek laiko mokėmės ir *atitraukdavom ranką nuo rykštės*¹⁷⁰? Tik išplaukę iš uosto sudužome¹⁷¹. Kadangi klysti yra žmogiška, o pripažinti klaidą išmintinga, tu, koks bebūtum peikėjas, tu mane, maldauju, mokytojai, ištaisyk ir išversk žodį pažodžiui. Privalėjau sakyti: *Nereikėjo mums, mielasis, dvasininkų įvertinimo nešamiems būti*. Tokia yra Plauto iškalba¹⁷² ir toks su Mūzų iškalbingumu¹⁷³ (kaip sakoma) lygintinas ati-

¹⁶¹ Liet. *Nereikėjo mums, mielasis, dvasininkų įvertinimo nešamiems būti*. Šioje vietoje Jeronimas pateikia Epifanijaus laiško Jeruzalės vyskupui Jonui originalią graikišką ištrauką. Laiškas graikų kalba nėra išlikęs, bet yra išlikęs jo lotyniškas vertimas, kurį iš graikų kalbos Epifanijaus prašymu išvertė pats Jeronimas.

¹⁶² Hier. *Ep.* 51. 1

¹⁶³ Liet. *mielasis*.

¹⁶⁴ Liet. *įvertinimas*.

¹⁶⁵ Liet. *dėl įvertinimo*.

¹⁶⁶ Liet. *įvertinimo*.

¹⁶⁷ Užuoamina į azianistinės iškalbos „išpūstąjį“ stilių, kurio „atstovai siekė jaudinančios patetikos ir išpūstų metaforų [...]. Čia buvo išreiškiamas helenizmui būdingas palinkimas į iškilmingą pozą. Abiem azianizmo šakoms yra lygiai būdingas per didelis kalbos apkrovimas ornamentais ir siekimas maksimaliai padidinti kiekvienos frazės dalies veiksmingumą.“ (Tronskis 1961, 265).

¹⁶⁸ Hier. *Ep.* 51. 1

¹⁶⁹ T. y. Aristarchas (gr. Ἀριστάρχος, 220–143 m. pr. Kr.) – iš Samotrakės kilęs garsus Aleksandrijos filologas, tekstologas, kritikas, parengęs Homero, Hesijodo, Pindaro ir kt. leidimus su išsamiais ir plačiais komentarais. Laikui bėgant Aristarcho vardas tapo negailestingo kritiko sinonimu (Smith 1873).

¹⁷⁰ Juv. 1. 15 (vertė Aleksandra Bendoriūtė.) „Mokytojas [...] turėdavo lazdelę (*ferula*), kurios silpnesniu ar stipresniu smūgiu per pečius „pažadindavo“ užsnūdusį, užsižiopsojusį ar užsiplepėjusį mokinį“ (Dilytė 2012, 293).

¹⁷¹ T. y. vos pradėję patiriame nesėkmę. Žr. Quint. *Inst. Orat.* IV. 1. 61: *Turbari memoria vel continuandi verba facultate destitui nusquam turpius, cum vitiosum prooemium possit videri cicatricosa facies, et pessimus certe gubernator qui navem, dum portu egreditur, impegit.* (Liet. „Nieko [nėra] gėdingiau [nei] sutrikusi atmintis arba prarastas sugebėjimas jungti žodžius, nes [tuomet] įžanga gali atrodyti netikusi [kaip koks] randuotas veidas, o vairininkas, be abejo, – pats blogiausias [kaip tas], kuris sudaužo laivą, kol plaukia iš uosto.“)

¹⁷² Plauto komedijos pasižymėjo labai žodinga ir vaizdinga kalba. „Ją romėnai apibūdindavo cituodami filologo Elijo Stilono (II–I a. pr. Kr.) pasakymą: ‚Jei mūzos panorėtų šnekėti lotyniškai, jos šnekėtų Plauto kalba‘ (Quint. X. 1. 99).“ (Dilytė 2005, 203).

¹⁷³ Graikai tikėjo, jog mūzos oratoriams suteikia iškalbos dovaną.

kiškas grožis¹⁷⁴! Aš atitinku liaudies kalboje nuvalkiotą patarlę: Tas, kuris jautį siunčia į imtynes, eikvoja alyvą ir pinigų¹⁷⁵, [bet] kaltas yra ne tas, kuris su kauke vaidina kito tragediją, o jo mokytojai, kurie jį už didelį užmokestį išmokė nieko nežinoti¹⁷⁶. Nesmerkiu nei vieno neįgudusio kalbėti krikščionio. O kad vadovautumėmės šiuo Sokrato [posakiu]: *žinau, kad [nieko] nežinau*¹⁷⁷, ir kito išminčiaus: *pažink pats save*¹⁷⁸! Aš visada su pagarba žiūrėjau ne į žodžių šurkštumą, bet į šventą paprastumą. Tas, kuris skelbiasi kalboje imituojantis apaštalus, pirmiausia turėtų [juos] imituoti gyvenime. [Jų] prikeltas mirusysis dideliu šventumu pateisindavo jų kalbos paprastumą ir paneigdamo Aristotelio silogizmus¹⁷⁹ bei suktus Chrisipo¹⁸⁰ sąmojus. Šiaip jau būtų juokinga, jeigu kas nors iš mūsų, skendėdamas Kroiso¹⁸¹ turtuose ir Sardanapalo¹⁸²

¹⁷⁴ Atikizmas – „II a. pr. Kr. sen. gr. retorikos kryptis. Jos atstovai sekė klasikinių laikų (V a. pr. Kr.) prozos autoriais, vartojusiais Atikos tarmę. Atikizmui būdinga taisyklinga kalba, archaizmų ir naujadarų vengimas, dėstyimo aiškumas, logiškumas. Atikizmo principus perėmė I a. pr. Kr. romėnų literatūra (Cezaris, Salustijus).“ (Dilytė 2002, 129–130).

¹⁷⁵ T. y. romėniška patarlė. Žr. Eras. *Adag.* 1. 362. 26–28: *Divus Hieronimus ad Pammachium, videtur huic adagio velut alterum quoddam adagium subtexuisse: Oleum perdit et impensas, qui bovem mittit ad ceroma. Siquidem hoc ipsum, bovem ad ceroma mittere, proverbium sapit, pro eo quod est: docere indocilem, aut ad id muneris quempiam asciscere, ad quod obeundum minime sit idoneus, videlicet ingenio repugnante. Nam ceroma dicitur unguentum, quo olim unguebantur athletae; id ex oleo certisque terrae generibus conficiebatur. Porro ad certamina bos inutilis est.* (Liet. „Atrodo, jog Šventasis Jeronimas [laiške] Pamachijui šia patarlė: Tas, kuris jautį siunčia į imtynes, eikvoja alyvą ir pinigų, tarsi paslėpė kažkokią kitą patarlę. Nes šis priežodis sako: siųsti jautį į imtynes, vietoj to, kad pasakytų: mokyti neišmokomą arba priešinantį prigimčiai imtis kokio nors darbo, kurio neįmanoma pabaigti. O *ceroma* yra vadinamas tepalas, kuriuo seniau tepdavosi imtynininkai; jis buvo gaminamas iš aliejaus ir tam tikros žemės rūšies. Taigi imtynėse jautis yra nenaudingas.“)

¹⁷⁶ Plg. Cic. *Phil.* 2. 43: *Duo milia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori adsignasti et quidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres.* (Liet. „Du tūkstančius jugerų Leontinų žemės turėjai paskirti Sekstui Klaudijui, kad dėl tokio [didelio] romėnų tautos užmokesčio net ir atleistuosius nuo mokesčių pamokytum, jog nieko neišmanai.“)

¹⁷⁷ Žr. Plat. *Apol.* 29 b–d

¹⁷⁸ Jeronimas kalba apie Chiloną iš Spartos, vieną iš septynių išminčių, kuriam yra priskiriamas posakis: *pažink pats save*. Pasak Pausanijaus, šis posakis graikų kalba (gr. γνῶθι σεαυτόν) buvo iškaltas priešais Delfų Apolono šventyklą (žr. Paus. 10. 24. 1). Be Chilono, šis posakis dar yra priskiriamas Sokratui, Herakleitui, Taliui iš Mileto ir kt., tačiau šiuolaikiniai mokslininkai mano, jog tai buvo tiesiog populiarūs graikų patarlės, kuri laikui bėgant buvo priskiriama tai vienam, tai kitam mąstytojui ar filosofui (Parke, Wormell 1956, 389).

¹⁷⁹ Silogizmas – tai teiginio išvedimas iš dviejų prielaidų, kurios yra bendro pobūdžio teiginiai, tokie, kad iš jų būtinai išplaukia trečiasis.

¹⁸⁰ Chrisipas (gr. Χρύσιππος ὁ Σολεύς, 281–275 m. pr. Kr.) – graikų filosofas stoikas, išgarsėjęs savo teiginių logika.

¹⁸¹ Kroisas (gr. Κροῖσος) – VI a. pr. Kr. Lidijos karalius, pagarsėjęs savo turtais.

¹⁸² Sardanapalas (gr. Σαρδανάπαλος arba Σαρδανάπαλλος) – VII a. pr. Kr. paskutinis Asirijos karalius, pagarsėjęs palaidu, prabangiu gyvenimu, atsidavimu savo aistroms ir gyvenimo malonumams.

malonumuose, didžiuotūsi tik kaimišku paprastumu, kaip [būtų juokinga], [jeigu] visi plėšikai ir kiti nusikaltėliai būtų iškalbingi ir kruvinus kardus slėptų filosofų ritinėliuose, o ne medžių kamienuose.

13. Peržengiau laiško ribas, bet neperžengiau širdgėlos dydžio. Nors ir esu vadinamas klastotoju ir esu draskomas [į skutelius] tarp moterėlių šaudyklių ir staklių, esu patenkintas atmesdamas kaltinimus, [o] ne atsilygindamas [tuo pačiu]. Dėl to viską palieku spręsti tau [pačiam], kad laišką perskaitytum tiek graikiškai, tiek lotyniškai ir kaipmat suprastum mano kaltininkų aimanų ir skundų vertę. Savo ruožtu man pakanka, jog pamokiau brangiausią draugą ir pasislėpęs celėje [galiu] laukti teismo dienos. Labiau noriu, jei [tai] įmanoma, nors ir siautėtų priešininkai, rašyti Šventojo Rašto komentarus, o ne filipikas¹⁸³ kaip Demostenas ir Tulijus.

Versta iš: S. Eusebii Hieronymi Opera (Sect. I. Pars. I.): Epistularum pars I: Epistulae I–LXX, recensuit Isidorus Hilberg. Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum, vol. LIV. Vindobonae / Lipsae: F. Tempsky / G. Freytag (G. M. B. H.), 1910, 503–526.

Iš lotynų k. išvertė SIMONA JASKELEVIČIŪTĖ

ŠALTINIAI

- Ciceronas M. T. 2001. Apie geriausių oratorių. *Literatūra: mokslo darbai* 43 (3), 91–96. Iš lotynų kalbos vertė Audronė Kučinskienė.
- Horacijus. 2008. Poezijos menas (Laiškas Pizonams). *Romėnų literatūros chrestomatija*. Vilnius: Mintis, 262–274. Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė.
- Juvenalis. 1983. *Satyros*. Vilnius: Vaga. Iš lotynų kalbos vertė Aleksandra Bendoriūtė.
- Naujasis mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus Testamentas*. 1947. J. J. Stuttgart: „LUX“ leidykla. Iš lotynų kalbos vertė Juozapas Jonas Skvireckas.
- Platonas. 1996. *Faidras*. Vilnius: Aidai. Iš senosios graikų kalbos vertė Naglis Kardelis.
- Šventasis Raštas: Naujasis Testamentas*. 1990–1991. Pasaulinė literatūros biblioteka, t. 1, t. 2, t. 3. Vilnius: Vaga. Iš lotynų kalbos vertė Juozapas Jonas Skvireckas.
- Vergilijus. 1989. *Eneida*. Vilnius: Vaga. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas.

LITERATŪRA

- Adkin N. 1996. Who is accusator meus at Start of Jerome's "Liber de optimo genere interpretandi" (Epist. 57)? *Latomus*, T. 55, Fasc. 4 (Octobre-December), 875–877.

¹⁸³ Filipikomis vadinamos Demostenio (gr. Δημοσθένης, 384–322 m. pr. Kr.) ir Cicerono politinės kalbos. Atėnų politikas ir oratorius Demostenas 351–341 m. pr. Kr. parašė tris kalbas (*Filipikas I, II, III*), smerkiančias Makedonijos karalių Filipą II, siekiantį užkariauti Graikiją. O Markas Tulijus Ciceronas, imituodamas Demosteną, 44–43 m. pr. Kr. paskelbė keturiolika politinių kalbų prieš Marką Antonijų, kurios buvo pavadintos *Filipikomis*. Abiejų autorių kalbos susilaukė didelės šlovės ir buvo laikomos puikiais politinės retorikos pavyzdžiais.

- Ališauskas V. 2011. *Origenas: Giesmių giesmės homilijos*. Vilnius: Aidai.
- Berschin W. 1988. *Greek Letters and the Latin Middle Ages: from Jerome to Nicholas of Cusa*, translated by Frakes J. C. Washington: Catholic University of America Press.
- Brown P. 1971. *The World of Late Antiquity*. New York: W. W. Norton.
- Clark E. A. 1992. *The Origenist Controversy: the Cultural Construction of an Early Christian Debate*. Princeton: Princeton University Press.
- Copeland R. 1991. Roman theories of translation: the fusion of grammar and rhetoric. *Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages: Academic Traditions and Vernacular Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 9–36.
- Černiuvienė L. 2013. *Vertimo minties raida Europoje*. Vilnius: Lodvila.
- Digester E. D. 1998. Lactantius, Porphyry, and the Debate over Religious Toleration. *The Journal of Roman Studies* 88, 129–146.
- Dilytė D. 2002. Atikizmas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 129–130.
- Dilytė D. 2005. *Antikinė literatūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dilytė D. 2005. *Romėnų literatūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Dilytė D. 2012. *Senovės Romos kultūra*. Vilnius: Metodika.
- Jones A. H. M., Martindale J. R., Morris J. 1971. *The Prosopography of the Later Roman Empire*. London: Cambridge University Press.
- Kardelis N. 1996. Paaškinimai. *Faidras*. Vilnius: Aidai, 108–117.
- Labriolle P. 2006. *History and Literature of Christianity: from Tertullian to Boethius*, vertė Wilson. H. London / New York / Bahrain: Kegan Paul.
- Marinus G. J. 1980. *Hieronymus: Liber de optimo genere interpretandi (Epistula 57): Ein Kommentar*. Leiden: Brill.
- Nautin P. 1974. Etudes de chronologie hieronymienne (393–397). *Revue d'Etudes Augustiniennes et Patristiques*, Volume 18, Issue 3–4, 209–218.
- Papaioannou S. 2014. Terence and Interpretation. *Terence and Interpretation*, vol. IV. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 1–24.
- Parke H. W., Wormell D. E. W. 1956. *The Delphic Oracle*, Vol. 1. Oxford: Basil Blackwell.
- Schaff P. 1986. *Jerome: The Principle Works of St. Jerome*. Grand Rapids, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.
- Scully E. 2015. *Physicalist Soteriology in Hilary of Poitiers*. Leiden / Boston: Brill.
- Seow C. L. 2013. *Job 1–21: Interpretation and commentary*. Grand Rapids, Michigan / Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Subačius P. 2001. *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*. Vilnius: Aidai.
- Tronskis J. 1961. *Antikinės literatūros istorija*, vertė Valkūnas L. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Usačiovas V. 2009. Specialiųjų visuomenės saugumo užtikrinimo organų vystymasis pasaulyje. *Policijos institucijų sistema pasaulyje*. Vilnius: UAB Mileda, 13–20.
- Venuti L. 2012. Genealogies of translation theory: Jerome. *The Translation Studies Reader*, 3 ed. Oxon: Routledge, 483–502.
- Williams M. H. 2006. *The Monk and the Book: Jerome and the Making of Christian Scholarship*. Chicago / London: The University of Chicago Press.

INTERNETINIAI ŠALTINIAI

- Hoppe L. J. 1997. *St. Jerome: the Perils of a Bible Translator*. <<https://www.smp.org/resourcecenter/resource/2637/>> [žiūrėta: 2016–04–13].
- Miller F. P. 1999. *Isaiah's Use of the word "Branch" or Nazarene*. <<http://www.moellerhaus.com/nazer2.htm>> [žiūrėta: 2016–10–25].
- Smith W. 1873. Aristarchus. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=aristarchus-bio-8&toc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0104%3AAlphabetic+letter%3DP>> [žiūrėta: 2016–02–21].
- Subačius P. V. 2007–2015. Obelos. *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. <<http://www.avantekstas.ff.vu.lt/lt/obelos>> [žiūrėta: 2016–02–10].
- Subačius P. V. 2007–2015. Žvaigždutė. *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. <<http://www.avantekstas.ff.vu.lt/lt/asteriskas>> [žiūrėta: 2016–02–10].
- Turner W. 1908. *Celsus the Platonist*. <<http://www.newadvent.org/cathen/03490a.htm>> [žiūrėta: 2016–02–22].
- Westeinde J. 2015. *Jerome and the Christianus Perfectus, a transformed Roman noble man?* <http://www.academia.edu/21454246/Jerome_and_Pammachius> [žiūrėta: 2016–04–02].